На основі вище сказаного можна робити висновок, що процес розуміння творчої математичної задачі у студентів аграрних вузів проходить упродовж всіх етапів розв'язування задач, за допомогою процедур впізнавання старого у новому, прогнозування майбутнього чи минулого щодо об'єкта, який розуміється, об'єднання розрізнених елементів у ціле, пояснення знайденого розв'язку. Зазначені проблеми потребують свого вирішення і саме це буде предметом нашого подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вейль Г. Математическое мышление. – М.: Наука, 1989. – 400 с.
2. Гарбич О.Р.Нетрадиційні задачі в курсі математики середньої школи та їх роль у розвитку інтелекту математично здібних дітей // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія:педагогіка. – 2005. – №4. – С. 165-169.
3. Знаков В.В. Понимаиие в незнаний и общении. – М.: Изд-во РАН Института психологии, 1994. – 237с.
4. Коваленко А.Б. Психологія розуміння творчих задач. – К.: Либідь, 1994. – 116с.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1989. – 108 с.
6. Мойсеєнко Л.А. Психологія творчого математичного мислення. – Івано-Франківськ: Факел, 2003. – 481 с.
7. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. –. М.: Машиностроение, 1983. – 136 с.
8. Пойя Д. Как решать задачу. – М.: Учпедгиз, 1961. – 207 с.
9. Учебные алгоритмы по алгебре и элементарным функциям (Методологические рекомендации для учителей и студентов выпускных курсов пединститута) / Сост.: Я.М. Жовнир, И.А. Наумов, В.С. Крамор, В.Д. Рябчинская. – Харьков, 1980. – 87 с.

УДК 378

Н.Б. Голуб

ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ: РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено риторичному аспекту проблеми тексту. На основі аналізу наукових праць автор визначає оптимальний для риторики зміст поняття "текст", звертає увагу на особливості процесу творення і сприймання тексту як важливу передумову ефективного спілкування.

The article is dedicated to the rhetoric aspect of the text's problem. On the basis of the analysis of the scientific works the author determines the optimum for rhetoric content of the conception "text", attracts attention to the features of the process of creation and perception of the text as the important prerequisite of the effective intercourse.

Проблема тексту привертала увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних учених (Х.Ізенберг, Г.Колшанський, К.Гаузенблас, В.Гольдін, З.Шмідт, П.Хартман, М.Бахтін, І.Гальперін, Т.Винокур, В.Гак, О.Каменська, О.Леонтьєв, Д.Баранник, Е.Агрікола, Ю.Лотман, В.Дресслер, Т.Дридзе, Б.Гаспаров, К.Кожевникова, Ф.Бацевич, О.Селіванова, М.Пентилюк, В.Мельничайко, В.Мещеряков та ін.).

Аналіз праць Л.С.Виготського, М.І.Жинкіна, М.М.Бахтіна, О.О.Леонтьєва, О.Р.Лурії, що стосуються специфіки мовленнєвої діяльності, переконує в тому, що, по-перше, процес її реалізації пов'язаний зі створенням і сприйняттям висловлювань (текстів) у ході спілкування, по-друге, саме спілкування базується на обміні текстами, актуальними для певної мовленнєвої ситуації.

Психолінгвістика, залучаючи результати, одержані в ході лінгвістичних досліджень тексту, на відміну від решти наук, аналізує текст під іншим кутом зору: відповідно до

діяльнісного пояснювального принципу текст і його функціонування, тобто процеси породження і сприйняття, розглядаються як людська діяльність. Виділяють три основні напрями: дослідження породження тексту (Ч.Осгуд, Н.Хомський, Дж. Міллер, О.Р.Лурія, С.Гіндін, А.Новиков, Н.Бернштейн, О.Леонтьєв, І.Зимня та ін.), дослідження сприймання тексту (Л.С.Виготський, О.О.Леонтьєв, М.І.Жинкін, Т.М.Дрідзе, Ю.А.Сорокін, В.П.Бєлянін, А.А.Брудний, Н.В.Уфімцева, Л.С.Школьник та ін.) і комплексне вивчення закономірностей породження і сприйняття (І.О.Зимня, А.І.Новиков, В.Ф.Петренко, Л.Г.Шмельов та ін.). У межах цього напряму досліджень також вивчається формування задуму тексту і правила передачі задуму тексту (його концепту).

Мета статті – шляхом аналізу наукової літератури визначити оптимальний для риторики зміст поняття "текст" і найбільш результативні складники алгоритму процесу творення й сприймання тексту як важливу передумову ефективного спілкування.

Розглядаючи висловлювання як реальну одиницю мовленнєвого спілкування, М.М.Бахтін доходить висновку, що "реченнями не обмінюються, як не обмінюються словами (у суто лінгвістичному значенні) і словосполученнями – обмінюються думками, тобто висловлюваннями, що будуються за допомогою одиниць мови – слів, словосполучень, речень..." [2: 176-177]. Учений виділяв два моменти, що визначають текст як висловлювання, – це його задум ("інтенція") і здійснення цього задуму. Таким чином, на думку автора, "навчитися говорити – значить навчитися будувати висловлювання" [2: 181].

З огляду на те, що риторику вважають наукою "текстотворчою", для процесу її навчання велике значення має поняття тексту, усвідомлення ефективної моделі його творення і чинників, що забезпечують процес розуміння і сприймання.

У сучасній лінгвістиці, психолінгвістиці і лінгводидактиці текст розглядається з різних точок зору: як лінгвістичний продукт; як вища комунікативна одиниця; як продукт вербальної діяльності людини, що має соціальний характер; як засіб реалізації комунікативної ідеї; як комунікативне утворення; як комунікативний фрагмент; як вираження особистісного смислу; як одиниця спілкування і навчання тощо. Подібний спектр характеристик дає змогу розглядати певні функціональні особливості тексту. Різноманітність підходів до тлумачення тексту, на думку Ф.С.Бацевича, зумовлена багатьма причинами, "передусім важливістю цього поняття для людини, його складністю, а також багатовіковою традицією вивчення його в різних сферах знань" [3].

Проблемою тексту займаються не тільки лінгвісти, але й філософи, мистецтвознавці, психологи, культурологи, етнографи. Під різним кутом зору розглядалися різні її аспекти, що сприяло формуванню кількох напрямів дослідження, зокрема лінгвістичного й семіотичного.

Якщо лінгвісти розглядають текст як явище, що має вербальне вираження, граматичні категорії, то у семіотиці під текстом розуміють осмислену послідовність будь-яких знаків, що виходять за межі словесних структур, будь-яку форму комунікації, зокрема обряд, німе кіно, музичний твір, танець, ритуал тощо. Таким чином, слово "текст" перейшло у сферу культурології, аксіології, видозмінивши своє значення.

Дослідники визнають, що межі між власне текстами і мовленнєвими висловлюваннями нетекстового (суто локального, "внутрішньо ситуативного") характеру нерідко виявляються невизначеними, розмитими. Універсальною властивістю тексту (будь-якого: що розглядається в лінгвістичному, семіотичному, культурологічному аспекті) вважають стабільність, незмінність, рівність собі самому.

У межах соціокомунікативного підходу текст останнім часом розглядається не в ізоляції від інших явищ, а з позицій мовленнєвої діяльності. Увагу вчених привертають такі його елементи, як намір адресанта й ілокуція (інтенція) тексту, характер його сприйняття, тип комунікативного процесу, що "обслуговується" текстами (побутове, наукове мовлення), канал, яким передається повідомлення (усний-писемний текст), комунікативна ситуація (кількість учасників, їх ролі, характер стосунків, фіксованість теми та ін.). Названі аспекти стали основою класифікацій та типологій текстів, у риториці вони становлять зміст основних понять.

Враховуючи специфіку нашого дослідження, найбільш оптимальними вважаємо ті визначення, що розглядають текст з погляду його структурної та семантичної єдності. Так, під текстом розумітимемо "цілісне комунікативне утворення, що визначається структурно-семантичною, композиційно-стилістичною та функціональною єдністю і характеризується набором текстових категорій, до яких належать інформативність, завершеність, лінійність, інтегративність, рекурентність", цілісність, членування, комунікативність і зв'язність [9: 17].

Процес підготовки тексту виступу, на думку О.О.Леонтьєва, є важливою передумовою його сприйняття. Цінними вважаємо такі поради вченого:

1. До складання тексту виступу необхідно чітко проаналізувати для себе предмет, про який збираєтеся говорити, визначити абсолютно очевидну смислову ієрархію змісту виступу, відносну важливість, "вагомість" різних моментів, причиново-наслідкові зв'язки і т. ін.
2. Наступним етапом змістової підготовки є виділення основних смислових частин вашого виступу, свого роду смислових блоків.
3. Ретельно продумати зв'язки між цими смисловими частинами, і тільки після цього можна переходити до написання тексту. Дуже важливо орієнтуватися на логіку змісту [8: 19-22].

І.Р.Гальперін висуває такі умови створення правильного (згідно з цілями й умовами комунікації) тексту: по-перше, зміст тексту повинен співвідноситися з його назвою (заголовком); по-друге, назва має бути завершеною, досконалою; по-третє, літературне оформлення повинне відповідати функціональному стилю; по-четверте, обов'язковою є наявність надфразових єдностей, об'єднаних різними типами зв'язку; по-п'яте, – це наявність цілеспрямованості і прагматичної настанови [4].

Цілком логічним видається нам виділення І.Д.Коротець двох форм промов оратора-початківця: перша – це повний текст виступу, що являє собою форму літературного писемного мовлення, відповідає нормативності літературної праці і втілює всі її культурні досягнення. З огляду на те, що у тексті виступу повинні реалізовуватися риторичні моменти спілкування, друга форма тексту виступу має бути максимально наближена до форми спілкування кожного оратора. Такий текст пишеться на основі канонічного, класичного тексту, але має зразки, що відповідають образові оратора [7: 131-133].

У структурі тексту визначають таку градацію:

1) Окремі речення, об'єднані в групи (називаються фразові єдності, надфразові єдності, складне синтаксичне ціле, прозаїчна строфа);

2) Групи речень, об'єднані у більш крупні блоки (одержали різні назви: текстові, комунікативні, смислові);

3) Більш крупні об'єднання (пов'язуються з такими відрізками тексту, як абзац, параграф, частина, глава).

Ф.С.Бацевич називає складниками тексту предикативну одиницю, висловлювання, діалогічну єдність(мікротекст), абзац, макротекст [3].

Таким чином, текст володіє певною структурою, що виражається у взаємозв'язку окремих речень і частин тексту. Будь-який текст має відповідне композиційне оформлення, зумовлене типом висловлювання (розповідь, опис, роздум), його жанровими і стилістичними особливостями, що сприяє більш оптимальному розкриттю його змісту і суті, заявленим у назві тексту.

Цілком природно, що основою єдності тексту визначають тему і предмет, про який йде мова в тому чи іншому надфразовому словесному утворенні, однак дослідження підтверджують, що тема і предмет достатньою мірою не визначають головних особливостей різних видів текстів.

Успішній побудові тексту, на думку дослідників, сприяють компетенція автора (насамперед комунікативна), структура прагматичної ситуації й елементарні знання стратегій цього процесу (Т.В.Радзієвська), адресація матеріалу (В.В.Різун), рівень розвитку вміння читати, знання законів жанру, вміння ефективно використовувати мовні і мовленнєві засоби,

доречні для конкретного тексту (Н.О.Іпполітова, Л.С.Якушина), знання законів текстотворення (В.М.Мещеряков) тощо.

Цінною вважаємо пораду В.В.Різуна щодо орієнтації автора на сприймача певного інтелектуального рівня і певного соціального прошарку, "оскільки вона пов'язана безпосередньо з роботою рецептивного механізму (пам'яттю, увагою, асоціаціями, волею, рівнем розвитку свідомості й мови, мислення тощо" [10: 56].

У риториці робота над текстом промови є складником докомунікативного етапу підготовки. В цілому дослідники (Т.В.Анисимова, О.Г.Гімпельсон) визначають такий алгоритм роботи над текстом виступу: уточнення предмета мовлення, виявлення проблеми, визначення джерел інформації, добір і опрацювання літератури, визначення моделі ситуації, визначення цілей промови, формулювання головної думки (тези), введення топосів, погодження композиційних елементів тощо [1].

Розуміння тексту психолінгвісти (О.О.Леонтьєв, І.О.Зимня) розглядають як процес переведення смислу цього тексту в будь-яку іншу форму його закріплення, що дає змогу створити образ змісту тексту. Однак образ змісту тексту при цьому не вважають підсумком роботи над текстом, кінцевим результатом; важливим є сам процес розуміння його змістової сторони, усвідомлення тих чинників, що сприяють змістовому сприйняттю тексту, розумінню його зовнішньої (формальної) і внутрішньої (змістової) організації.

Процес сприймання мовлення, що передбачає зв'язок з мисленням і пам'яттю й реалізується на основі дії, дослідники називають складним психологічним процесом. Складність і неоднорідність його пояснюють як об'єктивними, так суб'єктивними факторами. Характерними об'єктивними закономірностями процесу сприймання називають константність (постійність, відносна незалежність сприймання від зміни форми, розміру подразника тощо), вибірковість, співвідношенням предмета і фону та ін.

Роль суб'єктивних (функціональних) факторів І.О.Зимня відводить таким психологічним особливостям самого процесу сприймання у суб'єкта діяльності, як: а) осмислення сприймання; б) дискретність цього процесу; в) обумовленість сприймання минулим досвідом людини; г) випереджальний характер сприймання; ґ) зумовленість сприймання закономірностям функціонування пам'яті [5: 90].

У цілому успішність слухання, розуміння і сприймання залежить від трьох складників – від тексту, мовця і слухача.

Серед характеристик тексту, що сприяють змістовому сприйманню, розумінню і створенню образу змісту тексту називають зв'язність (або когерентність), цільність (як єдність комунікативної інтенції мовця та ієрархії планів (фаз) мовленнєвого висловлювання), особливості структури тощо.

Для процесу сприймання і запам'ятовування, на думку дослідників, важливим є "осмислення, об'єднання різних суджень в єдине смислове ціле, у смисловий шматок, з метою зменшення кількості одиниць оперативної пам'яті і збільшення інформації" (І.О.Зимня), системність, нормативність мовних засобів (В.В.Різун), стан інтелектуального розвитку індивіда (Ж.Янко), його артикуляційні дані, тривалість звучання повідомлення, темп виголошення, ступінь зацікавлення мовця в тому, щоб бути зрозумілим.

У працях багатьох радянських учених (С.Л.Рубінштейна, В.А.Артемова, М.І.Жинкіна, Б.В.Бєляєва та ін.) утверджується думка про те, що сприймання і розуміння мовлення становлять єдиний процес. І.О.Зимня вважає доцільним розмежувати процесуальну сторону налагодження смислових зв'язків у смисловому сприйманні, яку називає осмисленням, і результативну сторону, що і являє собою розуміння (нерозуміння). Таким чином, результатом слухання (внутрішнім результатом), по суті, є результат осмислення: розуміння чи нерозуміння. Зовнішній результат – це висловлювання слухача у відповідь або його реакція згоди-незгоди.

Однак розуміння не вичерпується лише мисленнєвою діяльністю. На думку І.О.Зимньої, "воно зумовлюється всім минулим досвідом людини, її заняттям, культурою, вихованням, усіма особистісними характеристиками", а також і зовнішніми стосовно людини

факторами, зокрема, характеристиками самого тексту: його смисловою організацією, структурою, тривалістю, кількістю незнайомих слів тощо [6: 18-19].

Думку про те, що правильному розумінню тексту допомагає системність, нормативність мовних засобів розвиває і В.В.Різун. Учений вважає, що істотною перешкодою сприйманню є слово, вжите не в тому значенні, що стає джерелом побічної теми, змінює хід думки читача; правописні помилки у тексті заважають сприйманню, збільшують часову розбіжність між перцепцією і рецепцією тексту, що є причиною виникнення підтекстів, побічних тем тощо. Отже, "кожне слово, кожна фраза, надфразна єдність повинні виражати тему тексту або бути тематично зумовленими" [10: 54]. Дослідник радить звертати увагу також на синтаксичну організацію фрази, оскільки найчастіше на рівні підрядних речень, відокремлених членів речень, вставних і вставлених конструкцій виникає неявна предикація.

До причин, що безпосередньо порушують процес пізнавання й розуміння, вчений відносить також (1) специфічну роботу механізму рецепції (розуміння) сприймача; (2) різний емоційний досвід автора і реципієнта; (3) різну діяльнісну основу продукування й розуміння тексту.

Правильність сприймання тексту забезпечується не тільки мовними одиницями і їх сполуками, але й необхідним загальним фондом знань і комунікативним фоном; на запам'ятовування впливає також місце предикацій, активна мисленнєва діяльність слухачів, індивідуально-психологічні та комунікативно-мовленнєві особливості самого мовця.

Філософське, культурологічне, діалогічне тлумачення тексту передбачає герменевтика, яку вважають методологічною основою гуманітарного знання, у тому числі мистецтвознавства і літературознавства. Центральним поняттям герменевтики називають розуміння. Сучасне розуміння герменевтики як дисципліни пов'язують з процесами розуміння і тлумачення текстів, що допомагає наблизитися до автора, допомагає здійснити діалог читача і його творця через текст, який є закінченою, цілісною смисловою єдністю.

Таким чином, розглядаючи текст насамперед як продукт мовленнєвого спілкування, що має багатоаспектну і багаторівневу структуру, із широкого кола питань лінгвістики тексту виділяємо тільки ті, рішення яких важливі для процесу навчання риторики. З огляду на це, серед текстових категорій, за допомогою яких реалізується спілкування, як найважливіші визначаємо категорію інформативності, зв'язності і цілісності, членованості, лінійності, інтенційності, інтегративності, завершеності, комунікативності і категорію прийнятності.

У процесі підготовки тексту звертаємо увагу на такі деталі: орієнтація на комуніканта, організація його уваги при сприйнятті тексту, форми забезпечення читача позасюжетною інформацією, проблеми структурного і композиційного оформлення змісту тексту, зміст передтекстового етапу роботи (осмислення змісту і об'єму теми, відбір і систематизація матеріалу тощо), зміст текстового етапу (вибір і реалізація функцій і типу зачину, деталізація головних положень тексту, розподіл змісту тексту в усіх його планах – фоновому, сюжетному і авторському тощо).

Дослідженнями доведено, що текст може називатися текстом, якщо він зрозумілий і належним чином сприйнятий. Викладаючи риторику, потрібно пам'ятати, що смислове сприймання, яке є внутрішнім психологічним механізмом слухання, являє собою складний процес, зумовлений багатьма особливостями і факторами, врахування яких може сприяти оптимізації цього виду мовленнєвої діяльності і, більше того, навчальної діяльності. Використання тексту в процесі виступу забезпечує максимальний ступінь спілкування зі слухачами. Для цього текст повинен мати форму, що відповідає потребам оратора, і зміст промови відповідно до ресурсів слухачів чи етосу.

Порушена у статті проблема дуже актуальна та потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анисимова Т.В., Гимпельсон Е.Г. Современная деловая риторика: Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2002. – 432 с.
2. Бахтин М.М. Собрание сочинений. Т.5. Работы 1940 – начала 1960-х годов. – М.: “Русские словари”, 1997. – 330 с.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий дім “Академія”, 2004. – 344 с.
4. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: Московский психолого-социальный ин-т, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2001. – 432 с.
6. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. – М.: Знание, 1970. – 30 с.
7. Коротец И.Д. Риторика: экспресс-справочник для студентов вузов. – М.: ИКЦ “МарТ”, Ростов-на-Дону: Изд. центр “МарТ”, 2006. – 240 с.
8. Леонтьев А.А. Психологические механизмы и пути воспитания умений публичной речи. – М., 1972. – 39 с.
9. Мастилко Н.В. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення цілого тексту / Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – №6. – К.: “Пройм-М”, 2002. – С. 16-22.
10. Різун В.В. Аспекти теорії тексту / Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / В.В. Різун, А.І. Мамалига, М.Д. Феллер. – К.: РВЦ “Київський університет”, 1998. – С. 6 – 59.

УДК 37.046.16

Л.А. Гончаренко

РОЗВИТОК У ВЧИТЕЛЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті подано відомості про важливість розвитку в учителя загальноосвітньої школи міжкультурної комунікативної компетенції, а також обґрунтовано різні підходи до розуміння поняття “міжкультурна комунікація”.

The article gives information about the importance of development intercultural communicative competence of teacher of secondary school and the article grounds different ways to understanding the notion “intercultural communication”.

Сучасний світ – світ, в якому інтенсивно розвивається взаємодія представників різних культур не лише на державному рівні, а й на особистісному. Такі міжкультурні контакти дають можливість людям переймати цінний досвід, знайомитися з культурними надбаннями, з ціннісними орієнтаціями різних народів, моральними нормами, способом життя, порівняти їх здобутки із надбаннями власного народу, знайти ті цінності, котрі об’єднують різні соціокультурні спільноти, поєднати зусилля у подоланні глобальних проблем тощо. Все це свідчить про успішність у стосунках. З іншого боку, взаємодія представників різних культур може породити багато проблем, які, як правило, зумовлені неспівпадінням норм, цінностей, особливостей світогляду тощо. Відповідно, такі взаємини будуть призводити до зневаги співрозмовника його культурної приналежності й можуть перерости у конфлікт. Тому кожна людина має враховувати те, що успішність взаємодії залежить, більшою мірою, від досягнення консенсусу з приводу правил і схем комунікації, котрі не притісняють інтересів представників різних культур.

Нині кожен індивід перебуває в умовах полікультурного середовища, яке зумовлює взаємодію різних культурних груп, тому має бути готовим до успішних взаємин з особами, які його оточують. У зв’язку з цим система освіти має шукати шляхи формування